

STORMOSSEN

Inspiration för miljöfostran i skolan

Sortering, återvinning och
hållbarhet som teman

Lekande lätt att lära
sig – Sorteringsbingo
och andra roliga spel
och lekar.

Innehåller spännande
experiment, kreativa
pysseltips samt
utmanande
reflektionsfrågor.

Sortering, återvinning och hållbarhet

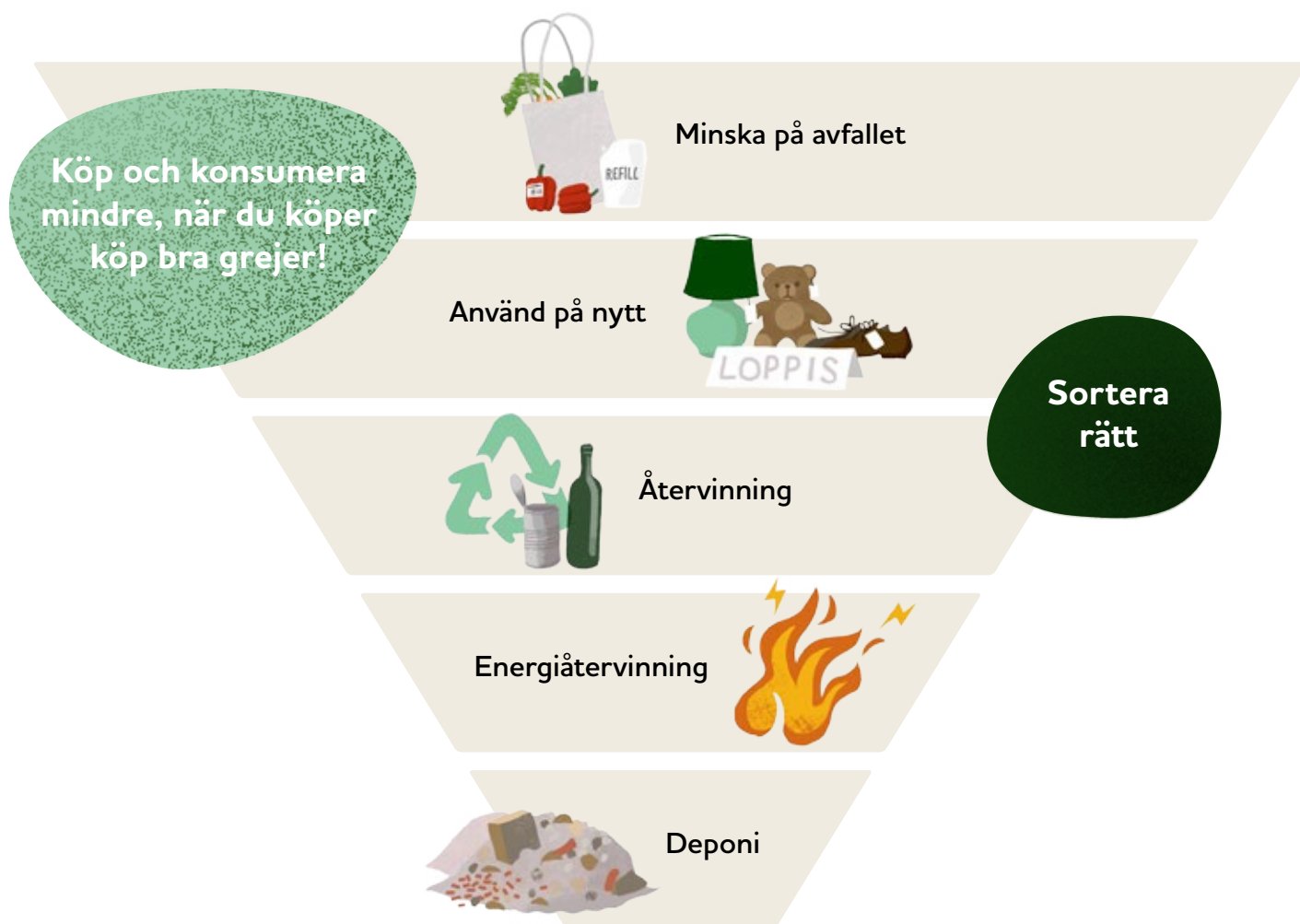
Uppgifter för elever
i alla åldrar

Miljöfrågor är mer aktuella än någonsin och främjande av hållbar livsstil ingår även skolans läroplan. Barn är ofta ivriga sorterare och vill gärna hjälpa till med att ta hand om miljön. Vi på Stormossen har samlat ihop ett inspirationsmaterial, som lärare kan använda tillsammans med eleverna. Materialet innehåller olika uppgifter av varierande nivå, som också går att anpassas enligt behov. Många uppgifter passar även elever i högstadiet. Välj de uppgifter som lämpar sig bäst för just dina elevers inläring.

Innehållsförteckning

Från soptipp till återvinning – för att det är viktigt	4
1. Dumpa skräpet där det hör hemma	6
a. Plocka skräp	6
b. Sopsorteringsövning	7
c. Gömma skräp	8
d. Skräpbingo	9
e. Insamlingslådor i skolan	10
2. Gammalt är senaste nytt	11
a. Glada glasburkar	11
b. Glimmande stjärnlyktor	12
c. Återvunna stearinljus	12
d. Ljushållare blir ny ljushållare	13
e. Papper av gammalt papper	14
f. Bekämpa matsvinnet	15
3. Alla dessa prylar!	18
a. Nya eller gamla saker?	18
b. Viktiga och onödiga prylar	19
c. Presentkort	20
d. Spararen och slösaren	20
e. Miljömärkta produkter	21
4. Kika i komposten	23
a. Undersök nedbrytningsprocessen	23
b. Vem bor här?	25
c. Vik en bioavfallspåse	26
5. Hållbarhet är lekande lätt...eller?	28
a. Gissa ordet	28
b. Sopbilen kommer	29
c. Engångsartiklar	29
d. Ta ställning	30
e. Diskutera attityder	31

Avfallshierarkin

Från soptipp till återvinning – för att det är viktigt

Uppgifterna i denna guide baserar sig på de olika nivåerna i avfallshierarkin. Gå gärna igenom modellen innan ni börjar jobba med uppgifterna. I avfallshierarkin är det ur miljösynvinkel alltid bäst att välja alternativen som finns högre upp. Det bästa är att minska mängden avfall och det sämsta att deponera dem. Att sträva efter materialåtervinning är gynnsammare än att återvinna avfallet som energi, d.v.s bränna avfallet.

MINSKA MÄNGDEN AVFALL: Totalmängden samhällsavfall i Finland steg år 2022 var 2,9 miljoner ton, vilket innebär att varje person ger upphov till ca 521 kg avfall per år. Det första steget mot en miljövänligare värld är att minska på mängden avfall som uppstår. Var och en kan granska sina handlingar och endast *köpa det man verkligen behöver*. Det gäller såväl saker, kläder som mat. Om man beslutar sig för att ändå köpa något, borde man försöka handla saker av *bra kvalitet* så att de hålls i användning så länge som möjligt. Att *undvika engångsartiklar* och välja produkter med så *lite förpackningsmaterial* som möjligt bidrar även till att minska mängden avfall.

ANVÄND PÅ NYTT: Ju längre livslängd en produkt har, desto mindre avfall uppstår. Därför är det smart att skänka eller sälja vidare allt användbart som man inte själv längre behöver, t.ex. via välgörenhetsorganisationer eller loppis. Saker kan också användas på ett annat sätt än det ursprungliga, t.ex. söndriga t-skjortor kan användas som trasor eller en gammal kaffekopp kan bli en liten blomkruka. Det är också klokt att vettigare att reparera trasiga saker istället för att slänga dem och köpa nytt.

ÅTERVINNING: Att tillverka saker av återvunnet material sparar miljöresurser jämfört med att producera dem från nytt råmaterial. Som exempel kan nämnas att färre träd behöver huggas ner för papperstillverkning om man använder återvunnet papper samt att mindre olja behöver pumpas ur marken för att få material till plasttillverkning. Stormossen gör biogas och kompostjord av bioavfall, vilket är ett bra exempel på cirkulär ekonomi. För att materialet ska kunna återvinnas så effektivt som möjligt är det viktigt att sortera sitt skräp noggrant.

ENERGIÅTERVINNING: En del av skräpet som inte går att materialåtervinnas blir till nytta i form av energi. Westenergys energianläggning förvandlar skräpet till fjärrvärme och el för närområdet. Bottenaskan som blir kvar efter förbränningen används som jordbyggnadsmaterial och råvara för betongprodukter.

DEPONI: Att deponera avfall är det sämsta alternativet, eftersom det bidrar till föroreningar i naturen och utsläpp av växthusgaser. Tidigare hamnade största delen av avfallet på soptippen, men idag är siffran mindre än en procent av allt avfall.

Om ni behöver hjälp med användningen av materialet eller om frågor uppstår medan ni arbetar med uppgifterna går det bra att kontakta oss. Kontaktuppgifter hittar ni på www.stormossen.fi. Få nys om aktuella händelser och tips på hållbarhet genom att följa oss på Stormossens Facebook och Instagram.

1. Dumpa skräpet där det hör hemma

Alla människor kommer i kontakt med skräp i sin vardag. Därför är det ganska enkelt för även små barn att relatera till temat. Sorteringsuppgifterna går lätt att anpassas enligt elevernas ålder och förhandskunskaper.

a. Plocka skräp

Gå ut med eleverna på våren och plocka skräp vid vägrenarna. De äldre eleverna kan tillverka sina egna skräpplockarpinnar i slöjden, de mindre klarar sig bra med handskar och varsin påse att plocka i.

Tillverka en plockpinne

Du behöver:

- 70–80 cm långa käppar (trädgrenar av lövträd eller kvastskäft)
- 3 tums spik
- hammare, järnsåg och/eller -fil

Gör så här:

- Spänn fast käppen i en slöjdbänk och spika in spiken halvvägs. Såga eller fila av spikhuvudet. Skräpplockarpinnen är klar!

Bestäm tillsammans vilket område ni ska städa upp. Reflexvästar och tydliga regler är ett måste om ni rör er längs vägrenarna.

Var noggrann med efterarbetet; gå igenom vad eleverna hittat och hur skräpet ska sorteras.

DISKUTERA: Varför kastar folk skräp i naturen? Brukar du själv göra det? Hur kan man förhindra att det sker?

b. Sopsorteringsövning

Syftet med denna uppgift är att lära sig om avfallssortering för materialåtervinning. Uppgiften passar för alla och kan anpassas enligt ålder med antal och svårighetsgrad av avfallstyper.

Du behöver:

- Soppåsar med varierande sorter av skräp (rent). Vi har listat exempel på vad som kan användas.
 - **BIOAVFALL:** torra matvaror; skorpor, kex, torkat fruktskal, servett, tepåse
 - **PAPPER:** tidning, kuvert med fönster, katalog, broschyr
 - **METALL:** konservburk, lock från yoghurtburk, skruv, gem
 - **GLASFÖRPACKNINGAR:** glasburk, glasflaska (utan pant)
 - **PLASTFÖRPACKNINGAR:** yoghurtburk, plastpåse, plastemballage från matvaror, smörask, schampoflaska
 - **KARTONGFÖRPACKNINGAR:** kex- och flingpaket, pizzakartong, mjölkburk, papperspåse, wc-pappersrulle
 - **BLANDAVFALL:** presentpapper, söndrig plastleksak, tandborste, blöja, dricksglas
 - **BATTERIER:** olika sorters batterier, ex. stavbatteri, knappcellsbatteri, mobilbatteri. Obs! Tejpa polerna!
 - **EL- OCH ELEKTRONIKSKROT:** usb-minne, söndrig mobiltelefon, leksak med batteri, led-lampa, hörlurar
 - **FARLIGT AVFALL:** målarfärg, nagellack, lysrör, sprayflaska med innehåll Obs! var noga med att ingen exponeras för farligt avfall, d.v.s. förslut förpackningarna väl!
 - **AVLAGDA TEXTILER:** söndriga eller uttjänta kläder, lakan eller handdukar
- Kartonglådor eller plasthinkar som föreställer olika insamlingspunkter; T.ex. tomma lådor för kopieringspapper passar bra för detta ändamål. Eleverna kan pyssla egna etiketter för kärlen eller så kan ni använda de lappar som finns i bilaga (pdf).

Gör så här:

1. Dela in eleverna i små grupper.
2. Varje grupp får sin egen påse med skräp och innehållet i påsen sorteras i hinkarna eller lådorna som föreställer olika insamlingspunkter.
3. Om eleverna inte är speciellt bekanta med sortering lönar det sig att gå igenom de olika insamlingspunkterna tillsammans. Bekanta er med sorteringsanvisningar på vår hemsida www.stormossen.fi.
4. Poängtera att det är fråga om en övningssituation så att eleverna inte behöver vara rädda för att göra fel. Om ni vill kan ni förstås ordna en liten tävling mellan grupperna. Gå till slut tillsammans igenom sorteringsresultatet och diskutera de avfall som upplevs knepiga att sortera.

TIPS!

Man kan också tävla i vilken grupp som kommer på flest användningsmöjligheter för skräpet, så att det inte behöver slängas. Ge poäng för god fantasi och vettiga lösningar!

DISKUTERA: Vart ska det sorterade skräpet föras? Var finns den närmaste ekopunkten? Vart ska el- och elektroniskrot samt farligt avfall föras? Det är bra att påminna eleverna om att även återvinning förbrukar energi och leder till utsläpp. Därför är det bästa att undvika att avfall uppstår. Återvinning av material sparar ändå en stor mängd miljöresurser jämfört med framställningen av nytt material.

c. Gömma skräp

Genom ett enkelt experiment kan man visa eleverna hur viktigt det är att man inte slänger skräp i naturen.

Du behöver:

- Några brädstumpar, ca 50 cm långa
- Filtspik eller liknande
- Hammare
- Snöre eller silvertejp
- En dagbok; häfte, papper, digital

Gör så här:

1. Dela in eleverna i smågrupper.
2. Be grupperna leta fram olika skräp i skolan, ett från varje kategori (bioavfall, plast, glas, metall, papper), eller be eleverna ta med hemifrån som läxa.
3. Varje grupp tilldelas ett bräde i vilken eleverna surrar, tejpar eller spikar fast skräpet.
4. Vilka skräp som används och i vilken ordning de fästs i brädet skrivs och ritas i dagboken. Också datum antecknas.
5. Gå sedan ut i skogen och lägg ner brädet med skräpet nedåt. Lägg gärna en tyngd ovanpå brädet och märk ut stället.

6. Besök stället regelbundet med 3–4 veckors mellanrum och studera vad som händer. För dagbok och fotografera gärna processen.
7. Lyft upp plankorna och lossa det som finns kvar av skräpet innan läsårets slut.

DISKUTERA: I klassen kan ni efter första skogsbesöket diskutera och anteckna i dagboken vad eleverna tror att kommer hända med soporna. När testet är slut kan ni utvärdera hur ni lyckades med era gissningar. Varför ska man inte slänga skräp i naturen? Hur kan skräp i naturen påverka växter och djur? Hur kan olika skräp påverka klimatet? Finns det några nackdelar med avstjälningsplatser, d.v.s. deponier?

d. Skräpbingo

Att spela bingo är ett lekfullt sätt att repetera hur skräp ska sorteras. Med små priser eller belöningar blir spelet mer tävlingsinriktat.

Du behöver:

- Bingoblanketter ([pdf](#))
- Konkreta skräp av olika slag; se exempel på olika skräp i uppgift b i detta kapitel.
- Nummerlappar med siffrorna 1–10

Gör så här:

1. Förklara vad spelet går ut på och att man i bingo eftersträvar att få 5 siffror i rad (vågrätt, lodrätt eller diagonalt).
2. Dela ut olika bingolappar till eleverna, en per elev (observera att det finns 4 olika versioner).
3. Ta upp siffran 1 tillsammans med ett valfritt skräp. Eleverna skriver då in siffran i en ruta på blanketten på det ställe där de tror att skräpet hör hemma. Exempel: om du har ett bananskal tillsammans med siffran 1, borde eleven skriva in nummer 1 i en ruta där det står bioavfall. En siffra skrivs in i endast en ruta, inte alla bioavfallsrutorna.
4. Den som först har fem siffror i rad ropar BINGO. Då går ni lugnt igenom i hur de framtagna skräpen på bordet sorteras och den som fått bingo har då en chans att kolla om hen verkligen hade alla rätt. Om inte, kan ni fortsätta tills någon annan ropar BINGO. Man kan även låta flera elever få bingo om man vill fortsätta leken lite längre.

e. Insamlingslådor i skolan

I klassrummet och i skolans korridorer går största delen av avfallet i skräpkorgen för blandavfall och kan därför inte återvinnas som material.

Diskutera tillsammans vilken typ av skräp det uppstår mest av i klassrummet, t.ex. papper? Inrätta egna insamlingslådor för dessa avfall i klassrummet. Pyssla egna skyltar eller skriv ut våra etiketter som finns som bilaga i uppgift b och tejpa eller limma fast på lämpliga lådor.

TIPS!

Bredvid pappersinsamlingslådan kan man med fördel ha en låda för klotpapper, d.v.s. papper som kan användas en gång till!

Visste du att..?

År 2016 trädde en lag i kraft i Finland som förbjuder deponering av organiskt avfall på avstjälningsplatser. Andelen samhällsavfall som numera hamnar på deponi är under 1 %.

Enligt EU:s direktiv borde vi materialåtervinna 65 % av allt samhällsavfall och 70 % av allt förpackningsavfall fram till år 2035. Återvinningsgraden för samhällsavfall var ca 44 % år 2022.

Glas och metall går att återvinnas i det oändliga eftersom kvaliteten inte försämras i återvinningsprocessen.

När en dryckesburk framställs av återvunnen aluminium istället för ny aluminium minskar energiförbrukningen med 95 %.

Av ett 240 liters kärl med returpapper kan framställas 331 rullar wc-papper.

Återvinningsgraden för returflaskor och -burkar som har pantsystem är runt 90 %.

2. Gammalt är senaste nytt

I detta kapitel förklarar vi skillnaden mellan materialåtervinning och återbruk samt presenterar olika pysseltips av varierande svårighetsgrad.

Återbruk (också återanvändning) innebär att man fortsätter använda en befintlig begagnad produkt antingen som den är, reparerad och fixad eller med något annat användningssyfte än det ursprungliga. Också att låna, dela och hyra saker är återbruk. Att ärva eller köpa använda kläder eller en begagnad bil är återbruk liksom att utnyttja en skolåda till att spara födelsedagskort i. Man kan också återanvända materialet genom att klippa skokartongen till memorykort eller sy något nytt av klädtygen.

Återvinning innebär att själva materialet behandlas i en anläggning och av det framställs nya produkter. Återvinningen fungerar effektivare om avfallet är välsorterat. Skolådan återvinns och blir till nya kartongprodukter och kläderna till nya textilprodukter. Efter skrotning av bilen återvinns metalldelarna som nya användbara metallprodukter.

a. Glada glasburkar

Av glasburkar kan man göra många olika saker; t.ex. ljuslyktor, pennställningar eller blomvaser. Be eleverna ta med glasburkar i olika storlekar hemifrån.

Du behöver:

- Glasburkar i olika storlekar
- Ståltråd
- Tyg
- Lim
- Sax
- Restmaterial; knappar, tygbitar, spetsband, färgglad kartong, godispapper, tomma kaffepaket...

Genom att pryda glasburkarna gör man dem personliga och dekorativa. En lykta att hänga upp kan man göra med hjälp av en ögla av ståltråd som man fäster kring burkens öppning.

OBS! Lättantändliga material ska inte placeras upptill på glasburken om den ska fungera som lykta. Glasburkar med brinnande ljus i bör av säkerhetsskäl inte placeras direkt på ett bord inomhus. Ett sätt att öka brandsäkerheten är att lägga sand i botten av burken. Ljuset står stadigare och glaset blir inte för varmt.

TIPS!

Pennställningar och blomvaser blir utmärkta mor- och farsdagsgåvor!

c. Glimmande stjärnlyktor

Konservburkar blir fina utelyktor för mörka kvällar. Genom att göra två hål upptill och använda järntråd kan man också hänga upp de färdiga lyktorna.

Du behöver:

- Tomma konservburkar i olika storlekar
- Vatten
- Frysbox eller minusgrader utomhus
- Spik
- Hammare

Gör så här:

1. Blötlägg konservburkarna, diska dem och avlägsna omslagen.
2. Fyll burkarna med kallt vatten och frys in (gärna utomhus så sparas energi).
3. Slå små hål i konservburkarna med hjälp av hammare och spik. Man kan också låta hålen göra olika mönster såsom stjärnor, hjärtan o.s.v.
4. Töm burkarna på is och låt burkarna torka.
5. Placera ett litet blockljus eller ett värmeljus i den torra lyktan.

TIPS!

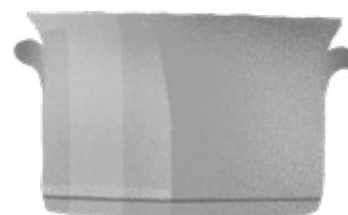
Arrangera en stämningsfull lyktutställning t.ex. vid skolans julfest eller luciamorgon.

c. Återvunna stearinljus

I stället för att kasta bort överblivna ljusstumpar kan man göra nya ljus av dem. Har du stearin i många olika färger lönar det sig att smälta de olika färgerna i separata burkar (för att undvika en grå ljusmassa).

Du behöver:

- Överblivna ljusstumpar
- Nya vekar (kan köpas t.ex. i en hobbyaffär)
- En kastrull (gärna modell äldre, som inte längre ska användas till matlagning)
- En eller flera tomma konservburkar att smälta stearinet i
- Hammare och spik
- Träpinnar, t.ex. pinnar till grillspett
- Formar att hälla stearinmassan i (gärna återbruk)

Gör så här:

1. Spika fyra hål nedanför konservburkens öppning och trä två pinnar i kors igenom burkens båda sidor. Pinnarnas uppgift är att hålla burken upprätt i vattenbadet.
2. Lägg stearinljusstumparna i konservburken och sänk burken i kastrullen med sjudande vatten. Låt smälta.
3. Plocka bort de gamla vekarna, t.ex. med en gaffel.
4. Håll den nersmälta stearinmassan i t.ex. små kakformar av aluminium eller silikon, tomma mjölkförpackningar el. dyl. som man sedan kan avlägsna när stearinet har stelnat.
5. Glöm inte att lägga i den nya veken innan stearinet stelnar och kom ihåg att hålla veken rak så att den inte sjunker ner i den varma stearinen. Du kan t.ex. fästa veken i en pinne som du lägger vågrätt över själva formen.

TIPS!

Ljusen blir fina
presenter att
ge bort.

d. Ljushållare blir ny ljushållare

Av de otaliga värmeljusen vi tänder lämnar alltid en aluminiumform. Formarna återvinns som metall, eller så kan man pyssla en fin ljuslykta av dem.

Du behöver:

- Ca 10 st. aluminiumformar från värmeljus
- En häftapparat

Gör så här:

Ta bort veken och putsa bort stearinet från formarna. Vik in kanterna på formarna och platta till så att de blir avlånga och påminner om blad. Ta sex formar och fäst deras ändor i mitten i form av en sol. Gör ett till lager ovanpå av de resterande fyra formarna lite omlott ovanpå varandra så att hållaren får formen av en blomma med kronblad. Vik upp varje kronblad så att man kan sätta ett nytt värmeljus i mitten. Vik sedan utkanterna på bladen lite neråt så blir ljushållaren extra vacker.

e. Papper av gammalt papper

Av använt papper kan man göra återvinningspapper och på så sätt få en förståelse för av vad och hur återvinningspapper kan tillverkas. Testa tillverkningsprocessen på egen hand först, innan du gör detta med eleverna. En del förberedelser krävs, men det är det värt!

Du behöver:

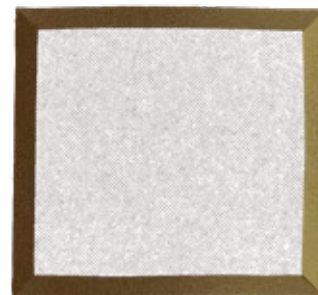
- Returpapper (gamla dagstidningar, kopieringspapper, ritpapper).
Obs! Gamla dagstidningar ger ett mörkt papper eftersom det innehåller mycket trycksvärta. Använd inte veckotidningar med glatt papper. De innehåller för mycket färg och kemikalier.
- Material till en träram (se nedan)
- En stor flatbottnad balja, t.ex. en diskbalja eller ett babybadkar
- Två–tre hinkar
- Varmt vatten
- Stavmixer eller elvisp
- Träslev
- Trälim
- Decilitermått
- Tygbitar i bomull, t.ex. gammalt lakanstyg, lika stora som myggnätet innanför träramen (se nedan)
- Stort skärbräde eller ett skrivunderlägg
- Handdukar och städdukar
- Brödkavel

Förberedelser:

- a. Bygg en platt, rektangulär ram av trälistor, vinkeljärn och myggnät. Använd häftpistol eller hammare och nubb då du fäster myggnätet i ramen, som förslagsvis kan ha måtten 27 × 15 cm.
- b. Riv och smula papper och blötlägg i en eller två hinkar med varmt vatten i ca ett dygn.

Gör så här:

1. Ta fram alla redskap och lägg skärbrädet eller underlägget på en diskbänk eller liknande plan yta med en handduk under.
2. Häll lite av pappersmassans blötlägningsvatten i en tom hink, så att du enkelt kan hälla tillbaka vid behov. Resten av pappersmassan häller du i baljan.
3. Mixa de blöta pappersbitarna med stavmixer eller elvisp. Konsistensen ska bli ungefär som välling. Blanda i mer (varmt) vatten och pröva dig fram. Ju tunnare välling, desto tunnare papper – och tvärtom!

4. Blanda ut en skvätt trälim, max. en tesked i två deciliter varmt vatten och tillsätt i pappersvällingen. Det gör att du lättare kan skriva på det färdiga pappret. Rör om med träslev.
5. Placera en tygbit i myggnätsramen och sänk ned dem försiktigt i baljan med pappersmassa.
6. Lyft upp ramen försiktigt, så att du har ett jämnt lager pappersfibrer över hela tygbiten. Låt vattnet rinna av. I det här skedet går det bra att forma eller halvera pappret. Lägg en tygbit över fiberlagret, så att fibermassan ligger mellan tygbitarna, och stjälp upp på underlaget.
7. Lägg torrt tidningspapper eller en handduk över tyget för att suga upp vattnet. Kavla och låt torka på plant underlag med bara ett tyglager under.
8. Upprepa proceduren. Rör om i baljan före varje formning. Pappersfibrerna sjunker annars till botten efter en stund.
9. Låt pappersarken torka 1–2 dygn, ifall det inte pressas, innan användning.

Pappersmassan kan färgas med kokspad från rödbetor eller med starkt te. Vill du ha papper att skriva på får du ett slätare papper genom att låta det torka i en växtpress, eller under en hög med tunga böcker. Du kan också dekorera en del av pappret med figurer av t.ex. silkespapper eller torkade och pressade växter, innan du lägger pappret för att torka. Kom ihåg att byta tyg/tidningspapper varje dag om du pressar.

TIPS!

Gör fina kort av pappersarken.

f. Bekämpa matsvinnet

Även mat blir lätt avfall. Finländska hushåll kastar årligen bort över hundra miljoner kilogram ätbar mat. Eftersom matproduktionen orsakar en stor mängd utsläpp, innebär bortkastad mat att dessa utsläpp uppstått i onödan. Förebyggande av matsvinn är en ekogärning som alla kan hjälpa till med. Bästa sätten att undvika matsvinn är att noggrant planera sina inköp på förhand samt att vid måltider endast plocka åt sig den mängd mat som man orkar äta upp.

Uppgiften är att hitta på olika sätt för att minska matsvinnet i hushållen. Dela in eleverna i små grupper och låt grupperna fundera på förebyggande av matsvinn i följande skeden:

- a. Före man åker till butiken
- b. Medan man är i butiken
- c. Hur man förvarar maten
- d. Ifall mat lämnar över

Ingenting att laga mat av i kylskåpet? Titta igen och använd din fantasi! Här delar vi med oss av några restmatsrecept, som med fördel kan testas på huslig ekonomi-lektionerna.

Råggröt av torkat bröd

1 l vatten
300 g bitar av torkat rågbröd
4 dl hela bär eller 2 dl mosade bär (lingon, blåbär, vinbär)
Socker enligt smak
(salt)

Koka sakta brödbitarna i vattnet under lock tills de mjuknar. Rör om emellanåt. Tillsätt bären och låt koka en stund till. Om brödbitarna inte går sönder tillräckligt kan du mosa dem med en stavmixer. Smaksätt med socker och salt.

Potatisrieska

2,5 dl potatismos eller kokta potatisar
1 ägg
2,5 dl kornmjöl
(salt)

Blanda ingredienserna i en skål. Baka ut tunna rieskor på ett bakplåtspapper. Picka i rieskorna med en gaffel och grädda i 250-gradig ugn i 15 minuter. Avnjut med smör på!

Quesadillas

Taco-fredagens matmängd går sällan jämnt ut. Gör enkla quesadillas av resterna och passa på att använda upp gamla ostkanter.

Tortillabröd
Lök
Paprika
(majs, tomat)
Ost

Skala löken och skär den i tunna ringar. Skär också paprikan i tunna skivor och riv osten vid behov. Bred fyllningen på halva tortillan och vik sedan ihop den till en halvcirkel. Stek den på medelvärme i en stekpanna utan fett ett par minuter på varje sida. Quesadillan är klar när den fått en vacker brun färg, osten har smultit och löken har mjuknat. Ta upp quesadillan från

pannan och klipp eller skär itu före servering. Dippa i tacosås eller guacamole om det råkar finnas.

Fantasisoppa

Använd överblivna rester; en lök, en halv burk bönor, en stjälk selleri, en bukett broccoli o.s.v.

Fräs gärna lite lök först. Det blir sällan gammalt och det kan du lätt bunkra upp på eftersom det ger en bra grund. Hacka upp grönsakerna du har och låt fräsa med i några minuter.

Fyll på med vatten så att det täcker grönsakerna och 1–2 grönsaksbuljongtärningar, beroende på hur mycket vätska du har. Koka upp och låt sjuda tills grönsakerna är mjuka. Man kan även tillsätta en burk kikärter, linser eller bönor för extra protein. Även lite grädde, havregrädde eller kokosgrädde kan vara gott. Mixa soppan slät i en blender eller med hjälp av en stavmixer. Häll tillbaka i grytan och krydda enligt smak.

Visste du att..?

En tredjedel av all mat som produceras i världen går förlorad i svinn.

Största delen av matsvinnet uppstår i hushållen, inte restauranger eller affärer

Varje person i Finland kastar bort 20–25 kg ätbar mat som har ett värde på ungefär 100 €.

De finländska hushållens matsvinn motsvarar de årliga utsläppen från 139 000 personbilar.

Källa: Luonnonvarakeskus Luke 2021 och 2022

TIPS!

På nätsidan **Saa syödä!** finns bra material om matsvinn på finska.

3. Alla dessa prylar!

Alla våra saker, leksaker, elektroniska apparater och kläder blir förr eller senare avfall. Även själva tillverkningen av nya saker ger upphov till s.k. osynligt avfall som konsumenten inte ser spåret av. Därför ska man i första hand tänka till redan innan man köper en ny vara. Ur miljösynvinkel är det viktigaste att sakerna har en så lång livscykel som möjligt. Livslängden kan man förlänga genom att handla kvalitetsprodukter, som håller längre, reparera det som gått sönder, ge vidare det man själv inte längre använder och shoppa second hand.

Här är våra bästa tips för smart konsumtion:

- planera dina inköp på förhand, undvik impulsköp
- undvik engångsartiklar
- välj produkter som kan repareras
- välj produkter av god kvalitet, kontrollera t.ex. garantitiden
- välj miljömärkta produkter och fråga efter dem i affären
- undvik produkter som innehåller miljöskadliga kemikalier eller ämnen
- välj lokalt producerade produkter från den egna regionen alltid när det är möjligt
- välj produkter som kan återvinnas eller återanvändas
- välj produkter som är gjorda av återvunna material
- när du kan, välj en tjänst istället för något materiellt

a. Nya eller gamla saker?

Att tillverka och transportera nya saker medför också en hel del avfall och utsläpp. Att låta saker och kläder cirkulera är därför ett bra sätt att värna om miljön. I slöjden kan man lära eleverna reparera saker och kläder.

DISKUTERA:

- Vilka av dina saker kunde du ge vidare till någon som kunde glädjas av dem (t.ex. via loppis eller välgörenhet)? Vad ska man göra med trasiga saker?
- Vilka saker kan man skaffa begagnade och vilka saker måste vara nya?

TIPS!

Samla in användbara och rena kläder, skor, hemtextilier och leksaker och ge vidare till välgörande ändamål.

TIPS!

Ordna t.ex. en bokbytardag i klassen, eller en loppis med t.ex. sportutrustning, leksaker eller spel som tema.

b. Viktiga och onödiga prylar

Under denna övning får eleverna öva kritiskt tänkande.

Du behöver:

- Veckotidningar, bildmagasin, broschyrer och liknande tidningar med mycket bilder
- Reklamkataloger och -broschyrer
- Sax
- Lim
- Kartong att limma bilderna på
- Papper och penna

Gör så här:

Inled med att diskutera följande frågor, eller några av dem, med eleverna:

- Vad får dig att må bra? Vad gör dig lycklig?
- Vilka lekar, tidsfördriv eller hobbyn är roligast?
- Behöver alla aktiviteter nödvändigtvis saker?
- Vilka saker skulle du absolut inte klara dig utan?
- Vilka saker i ditt hem skulle du bra klara dig utan?
- Finns det onödiga saker till salu i affärerna? Varför?

Be eleverna skriva ner vad som får dem att må bra. Eleverna kan sedan välja om de ritar eller klipper och limmar bilder på sådant som får dem att må bra.

Granska en leksakskatalog eller reklambroschyr för t.ex. leksaker eller kläder. Finns det totalt "onödiga" saker i dem? Låt eleverna i smågrupper göra en bild på "onödiga prylar". Rita eller klipp ut och limma bilder på de mest onödiga leksakerna de kommer att tänka på. Vad är det som gör dem till onödiga prylar? Med äldre elever kan uppgiften också göras digitalt så att eleverna söker reklam på sociala medier och andra sajter på internet. Diskutera gärna hur reklam på webben påverkar elevernas konsumtionsvanor.

TIPS!

Uppmana eleverna att intervjua en far- eller morförälder om vilka lekar de lekte som barn och huruvida deras leksaker och kläder var.

c. Presentkort

En present behöver inte vara ny eller dyr. En present behöver inte vara en sak, man kan också ge immateriella gåvor. Hur roligt är det inte att göra något tillsammans med familjen? På hur bra humör blir man inte då man kan hjälpa sina föräldrar i hushållsarbetet? En immateriell gåva gläder både den som ger och den som får gåvan. Det bästa är att en immateriell gåva också är ett ekologiskt alternativ!

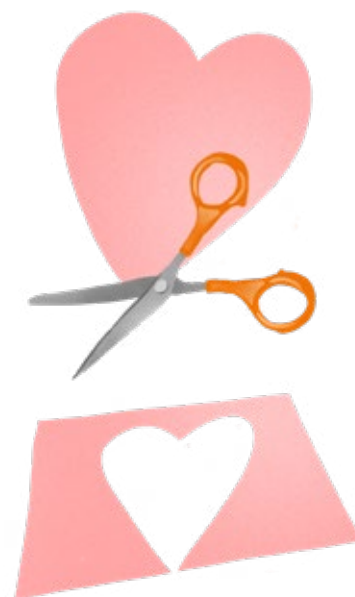
DISKUTERA: Vad man kan ge bort i form av ett presentkort som man tillverkar själv? Genom ett presentkort kan man ge en tjänst till en nära person. Presentkortet kan också innehålla gemensam tid. Exempel: skogsutflykt, städning, frukost på säng, butikhjälp, spelkväll osv. Vilka andra immateriella gåvor kan man ge?

Du behöver:

- Färgglad kartong
- Pennor, sax, lim
- Dags- och veckotidningar

Gör så här:

Alla får tillverka ett presentkort med valfritt innehåll. Presentkortet kan dekoreras med bilder som passar för temat.

TIPS!

Passar utmärkt till mor- och farsdag eller varför inte till Alla hjärtans dag eller julen?

d. Spararen och slösaren

I den här uppgiften får eleverna använda sin fantasi och det är tillåtet och t.o.m. önskvärt att överdriva. Eleverna behöver lite bakgrundsinformation om hållbara levnadsvanor så uppgiften kan passa bättre för lite äldre elever.

Dela in eleverna i mindre grupper. Varje grupp ska hitta på hur livet ser ut för en fantasiperson, som antingen är en sparare eller en slösare ur miljöperspektiv. Hitta på följande saker om figuren; namn, boende, hobbyn, kostvanor, konsumtionsvanor, fordon o.s.v. Man kan även rita en bild av personen. Presentera personligheterna för varandra och diskutera hur våra levnadsvanor påverkar miljön.

TIPS!

Planera och ordna en miljövänlig (födelsedags)fest i klassen där alla får komma med förslag. Hur undviker man att avfall uppstår i samband med festen?

e. Miljömärkta produkter

Miljömärkningar berättar för oss vilka varor som är bättre för miljön än andra motsvarande produkter. Om vi väljer miljömärkta produkter bidrar vi till att minska också avfallets skadliga inverkan på miljön.

Det finns olika miljömärken för olika produktkategorier. De bredaste märkningarna vi har, som alltså omfattar flertalet olika produkter, är det *Nordiska Svanen-märket* och *EU Ecolabel-märket*. Dem kan man hitta på allt från diskmedel, papper, kläder och leksaker till möbler samt hotell.

Livsmedel har egna märken, t.ex. finska *Luomu*, svenska *KRAV* och *EU-märket för ekologiskt jordbruk*. Dessa innebär att råvarorna är ekologiskt producerade och att livsmedlet innehåller färre tillsatser. Ser man ettärke med Finlands flagga på (t.ex. *Gott från Finland-svanen* eller *Nyckelflaggan*) så vet man att livsmedlet är producerat av inhemska råvaror, vilket gynnar miljön i form av kortare transportsträckor.

Vitvaror och lampor har *energimärkning* enligt energiförbrukningen, liksom trä- och skogsprodukter från ansvarsfulla skogar (*FSC-märkning*). Också kontors- och IT-material har egna märken (*TCO-märket*). *Ekoenergimärkningen* innebär bl.a. att den producerade energin är 100 % förnybar.

Märket för *Rejäl handel (Fairtrade)* strävar efter att förbättra arbets- och levnadsvillkoren för odlare och anställda i utvecklingsländerna. *GOTS-märkning* på textilier berättar att hela produktionskedjan från råvara till tillverkning är både ekologisk och etisk. Trygg-textil märket (*Oeko-tex*) är mer ett "hälsomärke" än ett miljömärke, men har indirekta positiva följor på miljön då också produktionen av produkten har skärpta krav på användningen av skadliga kemikalier.

En del märken omfattar endast förpackningen, inte innehållet. Tre pilar i en pyramidform betyder att förpackningen kan återvinnas. Var även uppmärksam med s.k. green washing, vilket betyder att produkter marknadsförs med vilseledande ekologiska budskap. Därför är det viktigt att känna igen de officiella märkningarna som man kan lita på.

DISKUTERA:

- Vilka olika (miljö)märken känner eleverna till? Vilken är skillnaden på ett klädmärke och ett miljömärke? Varför behövs märkningar?
- Varför är inte alla produkter miljömärkta?
- Vilka produkter känner du till som är Svanen-märkta? Vilka är det inte?
- Varför är det skillnad på förpackningens och innehållets märkningar?

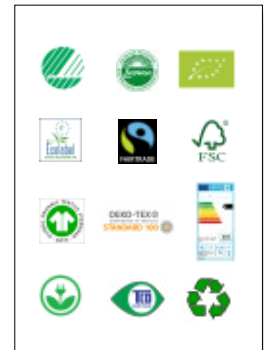
TIPS!

Det finns ett miljömärke för skolor och daghem som heter Grön flagg.

Lämpliga uppgifter

Gör ett memory-spel av märkena (**pdf**) och repetera viktiga fakta (t.ex. namnet, vad märket står för eller på vilka produkter man hittar det) för varje märke.

Gör en butiksundersökning med eleverna som miljödetektiver. Granska t.ex. antalet olika schampon, batterier, toalettpapper och havregryn och kontrollera hur stor del av dem har miljömärkning. Hittar ni produkter som innehåller s.k. green washing? Observera att det är skillnad på förpackning och innehåll!

Användbara sajter för hållbarhetslektioner:

Utrikesministeriets material för skolor om global utveckling

Ett avfallsbolag i Sverige har samlat undervisningsmaterial för skolorna.

Observera att hänvisningarna till sorteringsanvisningar och läroplanen inte behöver vara samma som hos oss

4. Kika i komposten

Bioavfall kan komposteras och av det får man fin blomjord eller mylla. Bioavfall är bl.a. matrester, skal från frukt och grönsaker, kaffe- och tesump samt vissnade blommor. I komposten kan man även sätta trädgårdsavfall så som löv, kvistar och gräsklipp.

En kompost förvandlar organiskt material till mylla genom nedbrytning eller förmultning. Så kallas processen där svampar och bakterier med hjälp av maskar och småkryp bryter ner organiskt material. För att nedbrytningen ska fungera optimalt krävs syre och därför ska komposten ha luftthål. Om komposten inte får syre bildas bl.a. skadlig metangas. Komposten ska röras om nu som då för att luften ska kunna cirkulera i hela komposten. Komposten ska kännas fuktig, men inte blöt. Tillsätt antingen vatten eller strömaterial som absorberar fukt för att vid behov återskapa optimal fuktighet. Vill man ha i bruk komposten på vintern, bör den vara isolerad eftersom komposten också behöver värme. En kompost för bioavfall måste vara sluten så att skadedjur inte kommer åt det lockande matavfallet.

I Stormossens reaktor bryts bioavfallet däremot ner i syrefria förhållanden genom s.k. rötning. Läs mera om skillnaden mellan kompostering och rötning i slutet av kapitlet.

a. Undersök nedbrytningsprocessen

Att anlägga en kompost är inte svårt och det finns mängder av goda anvisningar på nätet. Det finns även olika sorters komposter med lite varierande instruktioner, välj en som passar för er. En skolkompost ger klassen en gemensam "maskot" att pyssla om, men kräver en del förberedelser och tålamod, eftersom man behöver sköta om komposten regelbundet om man vill hålla den levande. Bästa tidpunkten för att starta en kompost ute är på våren då temperaturen håller sig kring 10–15 grader dagtid. Ett enklare sätt att undersöka förmultningsprocessen är att på hösten studera löv och vissnade växtdelar i olika nedbrytningsskeden.

Inomhus kan man starta t.ex. en maskkompost, som kan vara speciellt intressant att följa med genom en genomsiktig behållare, t.ex. en plastlåda.

Du behöver:

- Två likadana behållare; plastlåda eller hink
- Ett lock för behållaren eller en duk som andas
- Tidningspapper eller äggkartong, små kvistar, hö, löv o. dyl.
- Gammal jord, ex. blomjord
- Kompostmask (sk. dyngmask), som man kan hitta i dynghögar, en annan kompost eller köpa. Metmaskar överlever tyvärr inte inomhus.
- Bioavfall att fylla på med vartefter
- En liten spade eller matsked
- Sprayflaska med vatten

Gör så här:

1. Borra en massa hål i botten på en av behållarna och lägg den inuti den hela behållaren. Den undre behållaren samlar upp lakvatten, som innehåller bra näring för t.ex. blommor.
2. Täck botten med blött tidningspapper eller äggkartong, det gör att botten hålls fuktig och stoppar maskarna från att smita.
3. Fyll behållaren: börja med att lägga luftigt material, t.ex. små kvistar eller hö i botten och bygg på med löv, gammal blomjord och maskar.
4. Fyll på med vegetabiliskt bioavfall (ex. matrester, skal och rester från frukt och grönsaker) ungefär en gång i veckan. Undvik att lägga animaliskt bioavfall i komposten.
5. Lägg på ett lock för att hålla fuktigheten och hindra maskarna från att smita. Det kan vara en duk som andas, fanerskiva eller plastlock för behållaren. Locket bör ha lufthål så att maskarna får syre.
6. Blanda försiktigt runt nu som då så komposten får luftas. Spraya med vatten om komposten känns torr.

Har man inte möjlighet att anlägga en kompost vid skolan kan man höra sig för hos kolleger eller elevernas föräldrar som bor nära skolan om man kunde göra ett studiebesök vid deras trädgårds- eller bioavfallskompost istället.

b. Vem bor här?

I en kompost bor många olika nedbrytare och småkryp som får komposten att fungera som den ska. För att göra det hela mer konkret kan man studera småkrypen tillsammans med eleverna i klassen.

Du behöver:

- Kompostjord
- Lupp
- Vitt papper
- Småkrypsböcker

Gör så här:

Eleverna får lite kompostjord var, som läggs på ett vitt papper så att det är lättare att se vad den innehåller. Småkrypen som hittas undersöks sedan med lupp eller förstoringsglas.

DISKUTERA:

- Hur många olika djur hittades?
- Vad har småkrypen för uppgift i komposten?
- Vad behöver småkrypen för att må bra?
- Varför blir en kompost varm?
- Hur doftar komposten?

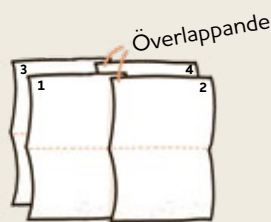

c. Vik en bioavfallspåse

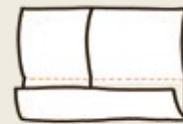
Perfekt uppgift som övning på läskunnighet av instruktioner eller för t.ex. Mästare9-tävlingen.

1

Lösgör uppslagen från varandra och vänd sidorna lodrätt.

2

Skapa en större yta genom att placera minst 4 st. uppslag så att de delvis överlappar varandra. Justera enligt vikningen i mitten.

3

Vik upp nedre kanten ca 10 cm.

4

Vänd tidningen med vikningen mot bordet.

5

Vik tidningen i 3 delar så att vikningarna hamnar ovanpå varandra.

6

Lås kanten genom att placera den översta vikningen innanför den nedersta.

7

Vik till en påse genom att föra in den nedre kanten under vikningen.

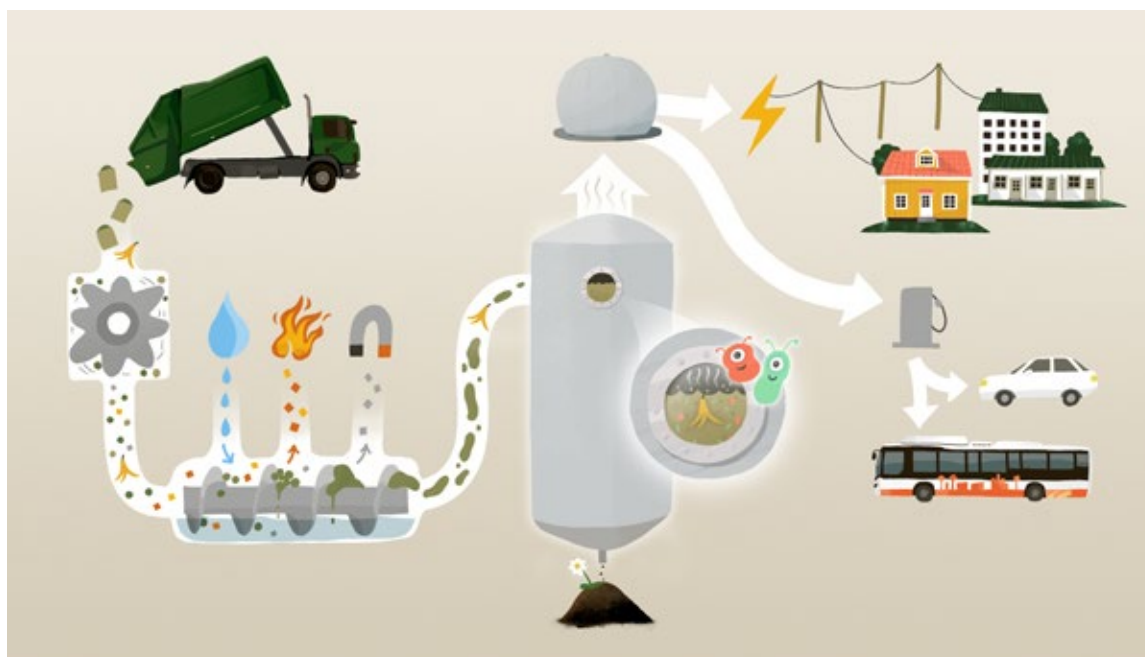
Vid Stormossen rötas bioavfallet innan kompostering, då biogasen som uppstår vid rötningen är värdefull och används som fordonsbränsle samt till att producera både värme och el. Om ni planerar ett studiebesök till Stormossen vore det bra om ni i skolan på förhand har behandlat skillnaden mellan kompostering och rötning (åtminstone i teorin).

Kompostering

Kompostering är naturens egen metod att bryta ner organiskt avfall med hjälp av syre, mikroorganismer, bakterier och svampar. För att komma igång behöver komposten fukt, värme, syre och kväve, samt organiskt material. I komposten bildas värme, t.o.m. upp till 60–70 grader. En kompost är fuktig och doftar friskt. Färdig kompostjord används som gödselmedel eller jordförbättring i bl.a. trädgårdar och parker.

Rötning

Rötning sker till skillnad från kompostering utan tillgång till syre och då ruttnar bioavfallet istället för att förmultna. Röttningsprocessen ger upphov till biogas, som i huvudsak består av koldioxid och metangas (som luktar fis). Vid Stormossens förbehandling krossas först bioavfallet, blandas därefter med varmt vatten och bildar en grötaktig massa. Bioavfallsmassan pumpas in i en syrefri rötningstank (bioreaktor). Temperaturen i reaktorn är ungefär 45 grader och bioavfallsmassan ligger där i ungefär 20 dagar. Under denna period bryts bioavfallet ner av mikroorganismer och samtidigt bildas biogas. Biogas kan användas till att producera värme och elektricitet eller renas genom att ta bort koldioxiden och användas som fordonsbränsle. Det som är kvar i tanken när man tagit hand om biogasen kallas för rötrest. Rötresten komposteras och kan användas som jord i trädgårdens odlingar. Genom att använda jorden som producerats av den komposterade rötresten från bioavfallet, upprätthålls ett kretslopp för näringsämnen, t.ex. kväve och fosfor, vilket är viktigt ur ett cirkulärt perspektiv.

5. Hållbarhet är lekande lätt...eller?

Nedan har vi samlat några lekfulla sätt att behandla sortering och återvinning. Vi har även ett par för äldre elever riktade övningar som kräver kritiskt tänkande och motivering av åsikter.

a. Gissa ordet

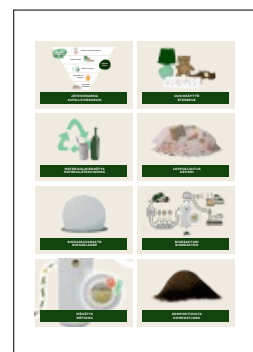
Spelet fungerar som Alias-ordförklaringspel. Spelet innehåller avfallskopplade ord av varierande svårighetsgrad så läraren kan välja ut de ord som passar gruppen.

Förberedelse:

Läraren skriver ut bilderna (**pdf**) i 3–4 upplagor och ber eleverna limma dem på kort av återanvänd kartong (ex. fling- eller kexpaket).

Gör så här:

1. Eleverna delas in i grupper om 4–6 personer. Grupperna sätter sig runt ett bord eller i en ring på golvet, i mitten av ringen läggs alla lappar.
2. En av eleverna tar en lapp med ett ord på, t.ex. ekopunkt. Nu ska eleven förklara ordet för de övriga utan att nämna ordet ekopunkt. Om ingen gissar rätt måste den som har lappen ge fler ledtrådar tills någon kommer på vilket ord det är frågan om. Den som först gissar rätt får lappen och därmed också en poäng.
3. Eleven som sitter till vänster av eleven som nyss förklarat ordet tar en ny lapp från högen i mitten och så fortsätter man varvet runt tills lapparna i mitten är slut.
4. Den som samlat flest lappar då högen är slut vinner.

TIPS!

Korten fungerar utmärkt som memoryspelbrickor för yngre elever.

b. Sopbilen kommer

Det här är en lek som får eleverna att repetera vilka de olika avfallskategorierna är, enligt samma princip som i leken "Gäddan kommer".

Gör så här:

1. Rita en stor ring (ca 3 m i diameter). Rita sedan 4–6 mindre cirklar runt den stora ringen, som ligger på 3–4 meters avstånd från den stora ringen.
2. En av eleverna ska vara sopbil och stå i mitten av den stora ringen.
3. De övriga eleverna ska stå i de små cirkelarna, ca 4 elever i varje cirkel. Varje cirkel föreställer en soptunna med en viss sorts avfall i, t.ex. bioavfall, glas, papper, metall, elektronikskrot eller batterier.
4. Eleverna i de små cirkelarna får en stund på sig att tillsammans med de andra i gruppen fundera på vilka sorters skräp, t.ex. bananskal eller tidning som hör till just deras skräpkategori. Om eleverna vill, kan de låtsas föreställa olika sorters skräp.
5. "Sopbilen" i mitten blundar och ropar t.ex. "bioavfallet ut". Då måste alla elever som står i bioavfallscirkeln ut och springa runt sopbilens ring. Den som är sopbil kan fortsätta att ropa tills alla sopor är ute eller bara välja att ha en eller två sokategorier ute. Vill hen ha ut alla sopor på en gång ropar hen "alla sopor ut". Kom på förhand överens om åt vilket håll i cirkeln man ska springa.
6. Då sopbilen känner sig redo ropar hen "sopbilen kommer". Då ska alla skräp försöka springa tillbaka till sin soptunna medan sopbilen försöker ta fast dem. Om ett skräp blir fast förvandlas det till sopbil och ska hjälpa sopbilen i mitten.
7. Leken fortsätter tills alla blivit sopbilar.

c. Engångsartiklar

Leken med vardagsföremål tränar förutom synminnet också kritiskt tänkande och slutledningsförmåga.

Förberedelser:

Samla ihop olika engångsartiklar och motsvarande föremål av hållbart

slag. T.ex. engångsmugg – dricksglas, engångskaffemugg – porslinsmugg, engångssked – sked av rostfritt stål, hushållspapper – disktrasa, pappershandduk – liten frottéhandduk, hållbar shoppingkasse eller fruktpåse – plastpåse.

Gör så här:

1. Sitt i en ring på golvet och runt föremålen.
2. Gå igenom vilka de olika föremålen är och vad de kan användas till.
3. Eleverna vänder sig om och blundar medan läraren gömmer en av engångsartiklarna.
4. Genom att byta plats på de övriga föremålen höjs svårighetsgraden.
5. Eleverna gissar vilket föremål som fattas, och föreslår vilken av de hållbara motsvarigheterna man skulle kunna använda istället, innan föremålet tas fram igen och leken fortsätter.
6. Leken avslutas då alla engångsartiklarna varit i lådan en gång.

DISKUTERA:

- Vilken är skillnaden mellan engångsartiklar och "flergångsartiklar"?
- Kommer du på flera saker vi använder bara en gång?
- I vilka fall är det bättre att använda engångsartiklar?
- Varför använder man mycket engångsartiklar t.ex. på sjukhus?
- När brukar du själv använda engångsartiklar?
- Vilka engångsartiklar kunde du byta ut mot bättre alternativ?

d. Ta ställning

Kom på förhand överens om vilka platser i klassrummet, t.ex. de fyra hörnen, motsvarar åsiktsalternativen ja, nej, både och, tar inte ställning. Läraren läser upp ett påstående i gången antingen från listan av exempel nedan eller utgående från diskussioner som uppstått i klassen när ämnet hållbarhet behandlats. Eleverna ställer sig på den plats som motsvarar deras åsikt i frågan. Eleverna bör ha en motivering för sitt val. Det behöver nödvändigtvis inte finnas ett rätt svar. Meningen är att det ska uppstå diskussion och att eleverna ska lära sig att motivera sin åsikt och argumentera för den. Bekanta er gärna med avfallshierarkin (i inledningskapitlet) antingen före eller efter övningen. Även andra uppgifter i materialet kan vara till nytta när man diskuterar påståendena.

1. Det är ingen vits för oss i Finland att sortera skräp eftersom man inte gör det i andra delar av världen.
2. Det går bra att slänga bort hur mycket mat som helst eftersom det blir till användbar biogas och kompostjord.
3. Plast, kartong och papper brinner bra och därför är det bäst att slänga dem i blandavfallet som bränns.
4. Eftersom bioavfall ändå förmultnar kan man lika bra slänga det i skogen.
5. Det är bättre att storhandla mer sällan än att åka till affären och handla det som behövs för varje dag.
6. Det är bättre att köpa elektronik som ny än som begagnad.
7. Det är mer miljövänligt att läsa en e-tidning än en papperstidning.
8. Det är viktigare ur miljöperspektiv att låta bli att köpa något nytt än att sortera det avfall man redan har.
9. Tygpåse är ett bättre val än plastpåse när man handlar.
10. Eftersom blandavfallet ändå bränns på Westenergy, kan man lika bra bränna det hemma i spisen.

e. Diskutera attityder

Läraren läser upp ett påstående i gången från listan med exempel nedan eller utgående från diskussioner som uppstått i klassen när ämnet hållbarhet behandlats. De elever som håller med påståendet stiger upp, medan de som inte håller med sitter kvar. Alternativt kan man använda sig av två platser i klassrummet, dit man går för att ta ställning (se uppgiften ovan). Eleverna får gärna motivera sitt ställningstagande och det är bra om diskussion uppstår. Eleverna måste respektera varandras åsikter i frågorna och ingen kränkning av andras åsikter ska tolereras. Efter motiveringarna och diskussionen har eleverna möjlighet att ändra sin åsikt om de tycker att de blivit övertygade av den andra sidans motiveringar.

- Jag köper hellre en ny tröja än en begagnad.
- Jag köper hellre ett dyrare klädesplagg av kvalitet än flera billigare plagg.
- Jag bryr mig inte alls om vad som händer med mina gamla kläder.
- Återanvändning och loppis är bara till för människor som inte har råd att köpa nytt.
- Jag tvättar håret ofta och använder mycket schampo eftersom jag gillar när det löddrar.
- Om jag har köpt en pizza men inte orkar äta upp hela slänger jag resten.

- Om min favorittröja får ett hål på ärmen, reparerar jag den istället för att köpa en ny.
- Jag kunde tänka mig att hyra en sak jag endast behöver ett fåtal gånger istället för att köpa den.
- En sak kan endast användas till det den ursprungligen är tänkt för.
- Jag satsar ofta på "köp 3 betala för 2"-erbjudanden även om jag inte behöver så många exemplar.
- Jag slänger en pantburk i skräptunnan eftersom jag ändå bara skulle få 0,10 € för den.
- Jag tycker att det är helt okej att byta kläder, böcker eller andra saker med mina kompisar.
- Jag tvättar kläderna efter varje användning för att de ska vara fräscha.
- Ser jag ingen skräptunna i närheten slänger jag inte skräpet på marken utan bär det med mig tills jag hittar en skräptunna.
- Jag som ensam människa kan inte påverka världen så därför behöver jag inte tänka på mina konsumtionsvanor.
- Jag lär mig gärna äta vegetarisk mat eftersom det ger lägre koldioxidutsläpp jämfört med kött.

Vi på Stormossen önskar att du som lärare har haft nytta av detta material när du handlett dina elever att lära sig om sortering, återvinning och hållbar livsstil. Ifall du har feedback om materialet, önskemål eller annat du vill berätta får du gärna kontakta oss. Kontaktuppgifterna finns på vår hemsida **www.stormossen.fi**.